

Релігія в державних школах США: протистояння чи взаємодія?

Олена Романова,

головний спеціаліст

Національного інституту стратегічних досліджень

Сьогоднішнє розуміння принципу розділення релігії і держави має дві основні іпостасі: розділення Церкви і держави та розділення школи і Церкви. Тож, розглядаючи американський досвід практичної реалізації цього принципу, цілком логічно не тільки проаналізувати місце релігії в сучасній світській державі в цілому, а й місце та роль релігії в такій державній інституції, як школа.

Основний Закон США, на відміну, скажімо, від українського, не містить прямого положення про відокремлення Церкви від держави. Натомість керівні принципи, що регулюють відносини між релігією та державою, закладені в VI статті Конституції США та в Першій поправці до неї в такому формулюванні: „Конгрес не повинен ухвалювати законів, що запроваджували б будь-яку релігію чи забороняли б вільне відправлення релігійних обрядів” [1]. Ці два постулати, з одного боку, гарантують свободу віросповідання, а з іншого – захищають релігію ті релігійні переконання від державного втручання.

Здавалося б, чітке відокремлення релігії від держави не дає права останній ані впроваджувати релігію, ані забороняти релігійні відправи. Проте цілком очевидно, що релігія в США не вважається справою суто приватною. Законодавче відсторонення релігійних організацій від участі в державному управлінні зовсім не виключає впливу релігії на суспільне життя. Релігії – як прояву людського буття. Релігії, як феномена, що впливає на людську свідомість, поведінку, прийняття рішень. Вплив релігійних переконань спостерігається в США не тільки в повсякденному житті громадян, а й у діяльності вищих посадових осіб, навіть у можливості побудови вдалої політичної кар’єри. Саме про це йшлося в статті „Релігійний фактор у політичному просторі США” (див. Політичний менеджмент, №5, 2004). Продовжуючи розмову про американський досвід регулювання відносин між Церквою і державою, розглянемо особливості

регулювання в США проблеми присутності релігії в державних школах.

Свого часу релігійна освіта була однією з головних цілей створення шкіл в британських колоніях Північної Америки. Логічно, що батьки американської Конституції, а також політики, що запропонували і ратифікували Першу поправку до неї, не мали ще досвіду розвитку державної освіти в тих масштабах, які США здобули в XIX столітті. Тому можна вважати природним, що вони поєднували освіту з релігією; про це свідчить згадування ними релігії як однієї з найважливіших цінностей, які повинні пропагуватися через школу.

У XIX столітті почалося поступове скорочення підтримки релігійної освіти в державних школах. Однак у багатьох штатах зберігався звичай починати навчальний день спільною молитвою і читанням уривків з Біблії (переважно у протестантському варіанті). Зростання чисельності католицького населення викликало незадоволення католицької церкви протестантською орієнтацією державних шкіл. Це поступово призвело до того, що процедура читання Біблії в школах збереглася, але більшістю голосів у кожному шкільному окрузі вирішувалось, буде це протестантська чи католицька версія.

На початку XX століття багато протестантів почали висловлювати стурбованість недостатністю релігійної освіти в громадських школах. Уроків у недільних школах, на їхню думку, було замало для набуття такого ж обсягу знань, який забезпечувало вивчення світських дисциплін в загальноосвітніх школах. Так звані програми „звільнених годин”, що поширилися в 1950-х роках у більшості штатів, спрямовувалися на заповнення прогалів у релігійних знаннях. Програмами передбачалося, що замість уроків з деяких шкільних предметів учні можуть відвідувати заняття в церкві. Вибір церкви залишався за батьками. Згідно з іншим варіантом таких програм, релігійне навчання провадилося в учбові години в шкільних приміщеннях наставниками, які запрошувалися та оплачувалися місцевою міжконфесійною радою. [2]

Позови до окружних федеральних судів з питань захисту прав і свобод, зокрема свободи віросповідання, чимало з яких доходило й до Верховного Суду, – явище для Америки буденне. Значна частина таких позовів стосувалася місця релігії в школі. Так, противники програм „звільнених годин” вимагали визнати неконституційними їх запровадження. Вони посилялися на те, що Конституція не закріплює за Конгресом права приймати закони, які підтримують релігію як норму, обов'язкову для всієї країни. Адже в США кожен штат має власну конституцію і може ухвалювати закони, норми яких відрізняються від загальнодержавних. Рішення, що виносились у таких справах, інколи відображали не стільки об'єктивне ставлення влади до проблеми, скільки її стурбованість (зокрема, Верховного Суду США) захистом прав меншин.

Наприклад, у рішенні у справі 1948 року „Макколлум проти

**Релігія в державних школах США:
протистояння чи взаємодія?**

Олена Романова

Департаменту освіти” Верховний Суд зробив висновок, що програма Шампані (назва варіанту програми „звільнених годин” – прим. авт.) суперечить положенню про розділення Церкви і держави і тому неконституційна. В подібній справі 1952 року „Зарах проти Клаузена” суд ухвалив зовсім протилежне рішення – виправдав підтримку штатами релігійної проповіді в школах та співробітництво з керівництвом Церкви.

Спільна шкільна молитва і читання уривків з Біблії в державній школі особливих суперечок не викликали і зберігалися, як традиція, досить довго. Розбіжності, що виникали, вдавалося вирішувати на рівні штатів. Більшість судів штатів підтримувала такі шкільні звичаї. Так, 1960 року в третині державних шкіл навчальний день починався з молитви; в 42 % шкіл читали Біблію. Це – загальнонаціональна статистика. Але між різними штатами спостерігалася суттєва різниця.

І хоча такі традиції відповідали загальній національній моделі, переважаючим поглядам на релігію та моральне виховання у школі, однак це питання все частіше порушувалося як її супротивниками, так і прихильниками. Перші вважали підтримку владою спільної молитви і читання Біблії в школах антиконституційною. Антагоністи ще активніше виступали за дотримання в школах цих звичаїв, посилаючись на міжнародну комуністичну загрозу та падіння побутової моралі.

Дві найвідоміші в США судові справи 1962 та 1963 років (Engle v. Vitale, 1962; Abington v. Schempp, 1963) поклали кінець ері спільних шкільних моральних і духовних ритуалів. Рішеннями у цих справах спочатку було визнано неконституційним проведення спільних молитов у громадських школах (1962 р.), а рік по тому Верховний Суд заборонив щоденне вранішнє читання віршів з Біблії. Виступаючи проти державної підтримки шкільних молитов та Біблійних читань, Верховний Суд одночасно вказував, що публічна шкільна освіта може включати набуття знань з релігії [3]. Проте прийняття подібних судових рішень стало підставою для заборони в багатьох регіонах США будь-якої згадки про релігію в навчальному процесі, вилучення релігійних дисциплін з навчальних програм.

Однак проблема залишалась. Загальнонаціональні опитування засвідчували досить високий (і стабільний) відсоток населення, яке позитивно ставилося до ідеї поновлення організованої молитви у школах. Як з’ясувалося, в деяких сільських шкільних округах спільна молитва та читання Біблії взагалі не скасовувалися. Але спроби офіційно узаконити якісь форми спільних релігійних ритуалів закінчувались провалом.

Однією з лазівок для практикування молитви у державних школах стало законодавче введення так званих „хвилин тиші” для роздумів, або, за бажанням, для молитви. Щодо вивчення релігії, то після судових рішень 1960-х років це питання набуло проблемності і неоднозначності в реалізації.

1988 року 18 релігійних та освітянських громадських об’єднань

оприлюднили звіт „Релігія в навчальному курсі державної школи”. Побудовані у вигляді „запитання – відповідь”, ці рекомендації після заборон 1960-х років стали першою спробою висвітлення узгодженої думки фахових організацій щодо місця релігії в державних школах. Один з головних аспектів цього звіту – встановлення керівних принципів, які розмежовують конституційно дозволене отримання знань про релігію та, власне, релігійне навчання, яке вважається антиконституційним. Основні положення звіту, зокрема, визначали, що:

- шкільний підхід до релігії є академічним, не побожним;
- школи прагнуть усвідомлення учнями релігій, але не спонукають до прийняття ними будь-якої релігії;
- персонал школи надає знання про релігію, однак не практикує релігію;
- школа не заважає учням у розмаїтті релігійних поглядів, не нав’язує будь-якого конкретного погляду;
- школа дає знання про всі релігії, але не підтримує та не принижує жодної;
- школа інформує учнів про різні вірування, але не прагне залучити їх до будь-якого вірування. [4]

На початку 1990-х років намітився поворот у ставленні до релігії в школі і в офіційній освітянській політиці. У серпні 1995 року департамент освіти США розіслав інструкцію „Релігійні прояви в державних школах”. Подібну інструкцію 1998 року департамент освіти надіслав у всі шкільні округи. В супровідному листі міністр освіти Р. Рілей зазначає, що мета інструкцій – покласти край плутанині у ставленні до проявів релігії в державній школі, яке склалося після 1962 року.

Рекомендації спрямовувалися на створення атмосфери максимально лояльного ставлення адміністрацій державних шкіл до релігійних проявів учнів. Школа не повинна забороняти учням дії щодо їх ставлення до релігії (молитви, дискутування, персональні погляди). Водночас наголошується на недоцільності того, щоби персонал школи брав участь у таких діях чи керував ними. Окремо роз’яснювалося, як треба розуміти тезу „набуття знань про релігію”: „Державні школи не можуть проводити релігійного навчання, але вони можуть надавати знання про релігію, включаючи Біблію та інші священні писання. Дозволяються такі курси, як історія релігії, ...Біблія (та інші священні писання) як література, а також роль релігії в історії Сполучених Штатів та інших країн” [5].

Проте рекомендації департаменту освіти 1995 року не вичерпали проблеми. Розбіжності щодо питання шкільної молитви, використання шкільних приміщень релігійними об’єднаннями, вивчення креатиністської версії еволюції, публічного читання фрази „під Богом” у присязі вірності лишаються предметом суперечок у повсякденних американських дебатах.

Наразі нової гостроти набули питання шкільної молитви після прийняття 2001 року закону про реформування системи освіти (The Child

**Релігія в державних школах США:
протистояння чи взаємодія?**

Олена Романова

Left Behind Act of 2001). На його виконання департамент освіти США 7 лютого 2003 року надіслав у всі федеральні шкільні округи інструкцію про конституційно дозволена молитву у початкових та середніх школах (Guidance on Constitutionally Protected Prayer in Public Elementary and Secondary School). Адміністрація кожної школи зобов'язувалась регулярно звітувати про те, чи політика школи цілком відповідає конституційному захисту молитви в публічних школах. У випадках, коли керівники шкіл ігнорують це правило, їх навчальні заклади можуть позбавлятися фінансування з державного бюджету [6].

Всі три гілки федеральної влади США, так само, як і влада багатьох штатів, в останні роки намагалися внести ясність у можливість взаємодії релігії і державних шкіл. У школах дозволено набуття знань про релігію, але не вирішено, де саме повинна пролягати межа між духовним навчанням релігії та академічним набуттям знань про релігію. Закони захищають можливість релігійних проявів учнями школи, але ця сфера законодавства визнається однією із найделікатніших, яка потребує розрізняти дозвіл на індивідуальні релігійні прояви та заборону державної підтримки таких дій.

Відтак, проблеми, які стосуються місця та ролі релігії, залишаються в Сполучених Штатах темою палких дискусій. І чи не найбільше протистояння між релігією та вимогою Першої поправки до Конституції США спостерігається у державних школах. Протистояння, що безпосередньо зачіпає серця і розум молодих американців.

Література:

1. **Каррі Д. П.** Конституція Сполучених Штатів Америки: Посібник для всіх / Пер. з англ. О. М. Мокровського. – Веселка, 1993. – 192 с.
2. **А. Джеймс Рейчлі.** Свобода совести и толкование первой поправки к Конституции США – <http://www.hrights.ru/text/b8/chapter1.htm>
3. Supreme Court Decisions on Religious Liberty. – http://atheism.about.com/library/decisions/indexes/bl_1_SchoolsIndex.htm
4. Religion in the Public School Curriculum – <http://www.freedomforum.org/publications/first/findingcommonground/B07.inPublicSchool.pdf>
5. Religious Expression In Public Schools – <http://www.ed.gov./Speeches/08-1995/religion.html>
6. Guidance on Constitutionally Protected Prayer in Public Elementary and Secondary School – http://www.ed.gov/policy/gen/guid/religioandschools/prayer_guidance.html